

UOT 94 (479.24)**AZƏRBAYCANIN İCTİMAİ-SİYASİ PROBLEMLƏRİ
TARİXİ TƏDQIQATLARDƏ
(XX əsrin 60- cı illəri)****M.P.ZÜLFÜQARLI
Azərbaycan Turizm İnstitutu
mzulfugarli@gmail.com**

Məqalə, Azərbaycanın XX əsrin 60-cı illər ictimai-siyasi tarixinin tarixşünaslığına həsr olunub. Məqalədə kommunist partiyası, komsomol, fəhlə, kəndli sinfi, ziyalı təbəqəsi, millətlərarası münasibətlər və s. məsələlərə aid sovet tarixçilərinin yazdığı kitab və məqalələr elmi şəkildə təhlil edilib. Azərbaycanın 1960-cı illər dövrünün tarixşünaslığını təhlil edərək, müəllif belə bir nəticəyə gəlib ki, bu dövr sovet tarixçiləri tərəfindən hakim kommunist partiyasının diqtəsi ilə, onun siyasətinə uyğun, birtərəfli şəkildə tədqiq olunub. Buna görə də, həmin dövrün yenidən, obyektiv tədqiqinə ehtiyac var.

Açar sözlər: Azərbaycan tarixi, tarixşünaslıq, sovet tarixçiləri, tarixin saxtalaşdırılması

Azərbaycan tarixinin digər dövrləri kimi XX əsrin 60-cı illərin tarixinin də tarixşünaslıq baxımından tədqiqi mühüm aktualıq kəsb edir.

SSRİ miqyasında, o cümlədən Azərbaycanda 60-cı illər tarixşünaslığına aid bir sıra kitab və məqalələr yazılıb (19, 20, 25, 26, 28, 30, 34, 37 və s.).

60-cı illər tarixşünaslığının tədqiqi göstərir ki, tarixçilər bu illərin müxtəlif problemlərinə də aid çoxlu sayda əsərlər yazıblar. Bu dövrə aid Azərbaycanda 1970-ci ilə kimi 8 doktorluq, 33 namizədlik dissertasiyaları müdafiə olunub (11, 114-188).

Azərbaycan Kommunist Partiyasının 60-cı illər fəaliyyətinə aid tarixçilər bir sıra kitab və məqalələr yazıblar (7, 8, 29 və s.).

S.T.Qəndilovun 1962-ci ildə nəşr olunmuş “Sov.İKP sıralarının birliyi sosializm və kommunizm qurmağın həlledici şərtidir”, 1964-cü ildə çapdan çıxmış “Partiyanın gücü onun birliyindədir”, 1971-ci ildə nəşr olunmuş “Dövrümüzün zəkasi” kitabları bilavasitə kommunist partiyasının fəaliyyətinə həsr olunub.

“Dövrümüzün zəkasi” kitabında Kommunist Partiyasının yaranması, inkişafı və partiya tərəfindən burjua ideologiyasına qarşı aparılmış mübarizə tədqiq edilib. Kitabda mənbələr əsasında Azərbaycan Kommunist Partiyası

sıralarının inkişaf dinamikası verilib. Məsələn, burada 1920-ci ildə bu təşkilatın sıralarında 4000 üzv olduğu halda, kitab çap olunduğu ərəfədə 250 mindən çox üzv olması, 1921-ci ildə partiya üzvlərinin yalnız 8,61 %-nin orta, 1,27%-nin ali təhsili olduğu halda, 1966-cı ildə kommunistlərin 50,2%-nin ali və natamam ali, 30,3%-nin orta təhsilli olması qeyd olunub. Bundan başqa kitabda partiya sıralarında 148 nəfər elmlər doktoru və 1431 nəfər elmlər namizədinin fəaliyyət göstərməsi, 1967-1969-cu illərdə partiya sıralarına qəbul edilənlər arasında fəhlə və kəndlilərin 70,9% təşkil etməsi, respublika partiya təşkilatında 75-ə yaxın millət və xalqın nümayəndələrinin olması, o cümlədən partiyada azərbaycanlıların 66,5%, ermənilərin 13,7%, rusların 12,4 % təşkil etməsi qeyd olunub.

Azərbaycan Kommunist Partiyasının 60-cı illər fəaliyyətinə aid Ə.A.Əliyev, R.A.Orucov, Ə.N.Yusifov, M.S.Məmmədov, K.N.Rəhimov, İ.İ.Hüseynov doktorluq, X.M.Abbasova, İ.H.Quliyev, M.R.Vəkilov, İ.N.Bağirov, E.Y.Zelenki və başqa tarixçilər namizədlik dissertasiyaları müdafiə ediblər.

60-cı illərdə sovetlərin fəaliyyətinə aid tarixçilər bir sıra kitab və məqalələr həsr ediblər (12, 13).

Ç.S.Axundovun 1964-cü ildə “Geniş kommunizm quruculuğu dövründə Azərbaycan SSR-in yerli sovetlərin tarixi (1959-1963-cü illər)” mövzusunda müdafiə etdiyi namizədlik dissertasiyası yerli sovetlərin fəaliyyətinə həsr olunub. Müəllif öz tədqiqatında yerli sovetlərin Konstitusiyaya və digər hüquqi sənədlər çərçivəsində yerlərdə müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərməsini, dövlət orqanları kimi zəhmətkeşlərin mənafeyini müdafiə edərək sosialist demokratiyasının inkişafında mühüm rol oynamasını xüsusi qeyd edib. Müəllif sovetlərin fəaliyyətində yalnız müsbət cəhətləri göstərərək, bu dövrdə sovetlərin fəaliyyətində olan nöqsanlara münasibət bildirməməsi kitabın sovet tarixşünaslığına xas metodlarla yazıldığını göstərir.

Azərbaycan həmkarlar təşkilatlarının 60-cı illər fəaliyyətinə aid də tarixçilər kitab və məqalələr yazıblar (21, 22, 23, 31 və s.).

K.A.Hüseynovun 1960-cı ildə rus dilində nəşr olunmuş “Azərbaycan həmkarlar ittifaqları kommunizm quruculuğunda”, 1965-ci ildə çap edilmiş “Həmkarlar ittifaqları ümumxalq nəzarətinin fəal iştirakçılarıdır”, 1966-cı ildə nəşr olunmuş “Azərbaycanda həmkarlar hərəkatının tarixi oçerkləri” kitablarında və onun 1962-ci ildə M.İ.Naydellə birgə yazdığı “Sovet Azərbaycanının həmkarlar ittifaqları” kitabında 60-cı illər Azərbaycan həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyəti geniş şəkildə tədqiq olunub, həmkarlar təşkilatlarının tarixi inkişafı xronoloji ardıcılıqla işıqlandırılıb.

Azərbaycan komsomolunun 60-cı illər fəaliyyətinə aid də tədqiqatçılar bir sıra kitablar və məqalələr yazıblar (1, 2, 3, 6, 9 və s.).

1968-ci ildə çap olunmuş “Azərbaycan komsomolunun şanlı yolu. (Tövsiyə ədəbiyyatı göstəricisi)” kitabı problemin tarixşünaslıq baxımından tədqiqində köməkçi ədəbiyyat kimi müəyyən əhəmiyyətə malikdir.

Fəhlə sinfinin 60-cı illər fəaliyyətinə aid M.A.Rüstəmov, T.K.Məmmə-

dov, A.M.Amiyev, V.A.Çıraqzadə və başqa alimlər kitab və məqalələr həsr ediblər (10,16,32,34,35 və s.). Bundan başqa 1967-ci ildə Böyük Oktyabr Sosialist İnqilabının 50 illiyi münasibətilə Azərbaycan Dövlət Universitetində “Böyük Oktyabr və Azərbaycan fəhlə sinfi” mövzusunda elmi sessiya keçirilib və həmin tədbirin materialları kitab şəkilində çap olunub.

M.A.Rüstəmovun 1966-cı ildə yazdığı “Ölkəmizdə fəhlə sinfinin mədəni-texniki səviyyəsinin artması qanunauyğunluqları”, T.K.Məmmədovun 1970-ci ildə nəşr olunmuş “Elmi-texniki tərəqqi və fəhlələrin hərtərəfli inkişafında onun rolu (Azərbaycan SSR materialları üzrə)” və s. kitablarda isə 70-ci ilə qədər Azərbaycan SSR-in iqtisadi yüksəlişi, bu yüksəlişdə elmi-texniki tərəqqinin rolu, iqtisadiyyatda çalışan əsas qüvvə kimi fəhlə sinfinin inkişafına elmi-texniki tərəqqinin müsbət təsiri və fəhlə sinfinin mədəni-texniki səviyyəsinin artması tədqiq olunub.

F.Ə.Bağirovun 1964-cü ildə “Geniş kommunizm quruculuğu dövründə Azərbaycan sənayesində sosialist istehsal münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi və daha da inkişafı tədbirləri (1959-1962-ci illər)”, A.M.Amiyevin 1966-cı ildə “Kommunizm cəmiyyəti quruculuğu uğrunda mübarizədə Azərbaycan fəhlə sinfinin əmək fəallığı və yaradıcı təşəbbüsünün artması (1959-1965-ci illər)” mövzularında yazdıqları namizədlik dissertasiyalarında Azərbaycan fəhlə sinfinin fəaliyyəti sovet tarixşünaslığına xas metodlarla tədqiq olunub.

Azərbaycanda fəhlə sinfinin 60-cı illərdəki fəaliyyətinə aid bir sıra dissertasiyalar da yazılıb. Bunlardan M.İ.Quliyevin “Azərbaycan SSR-də tikintinin və inşaat materialları sənayesinin inkişafı uğrunda fəhlələrin mübarizəsi (1959-1965-ci illər)” [1966-cı il], Ş.M.Şərifovun “Kommunizm quruculuğu dövründə Azərbaycan fəhlə sinfi ilə kəndlilərin ittifaqının daha da möhkəmlənməsi (1959-1965-ci illər)” [1966-cı il], A.Q.Zeynalovun “İxtisaslı gənc fəhlə kadrların hazırlanması və tərbiyə edilməsi sahəsində Azərbaycan Kommunist Partiyasının fəaliyyəti (1952-1955-ci illər)” [1971-ci il], C.X.Hüseynovun “Azərbaycan fəhlə sinfi kommunizm quruculuğu illərində (1959-1965-ci illər)” [1973-cü il] və s. mövzularda müdafiə olunmuş dissertasiyaları göstərmək olar.

Kəndli sinfinin 60-cı illər fəaliyyətinə aid X.O.Əlimirzəyev, S.Q.Yolçuyev, F.S.Maniyev, E.K.Məmmədov və başqa tarixçilər bir sıra məqalə və kitablar yazıblar (4, 18 və s.).

X.O.Əlimirzəyev 1967-ci ildə yazdığı “Azərbaycan kommunizm quruculuğu yollarında” kitabında əsasən 60-cı illərdə kənd təsərrüfatının kommunizm quruculuğu dövründə inkişafından bəhs edib. Müəllif kitabda əsasən kənd təsərrüfatında müsbət cəhətlərin tədqiqinə fikir vermiş, kommunizm quruculuğu planının uğursuzluğuna, 60-cı illərin əvvəllərində SSRİ-nin hər yerində, o cümlədən Azərbaycanda baş vermiş ərzaq qıtlığının yaranmasına münasibət bildirməyib ki, bu da o dövrdə SSRİ-də nəşr olunan bütün kitablar üçün xarakterikdir.

Y.Yusifovun 1967-ci ildə çapdan çıxmış “Sovxozların təşkili və inkişafı sahəsində Azərbaycan Kommunist partiyasının fəaliyyəti (1920-1965-ci illər)”

kitabında kənddə fəhlə sinfinin formalaşdırılması, kolxozlarla yanaşı sovxozların təşkil olunması sahəsində Azərbaycan Kommunist Partiyasının gördüyü işlər müsbət mənada işıqlandırılıb. Müəllif 1969-cu ildə eyni mövzuda doktorluq dissertasiyası müdafiə edib.

Sovet ziyalılarının 60-cı illər fəaliyyəti haqqında tədqiqatçılar bir sıra kitab və məqalələr yazıblar (14, 15, 24, 27 və s.).

M.A.Rüstəmov 1963-cü ildə yazdığı “Azərbaycan sovet intellektinin formalaşması və inkişafı” adlı kitabında Azərbaycanda 60-cı illərdə ziyalıların formalaşması və inkişafında böyük irəliləyişlərin olduğunu sübut etməyə çalışıb. Müəllif burjua cəmiyyəti və digər ictimai-iqtisadi formasiyaların hökm sürdüyü qonşu müsəlman ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanın üstünlüklərini göstərərək, bunun məhz sosializm cəmiyyəti sayəsində əldə olunduğunu qeyd edib. Lakin müəllifin bu sahədə mövcud olan ciddi nöqsan və çatışmazlıqlara münasibət bildirməməsi, intellektin azad inkişafına mane olan cəhətləri qeyd etməməsi əsərin birtərəfli şəkildə yazıldığını sübut edir.

60-cı illərdə millətlərarası münasibətlər, xalqlar dostluğuna aid F.Köçərli, F.Qasımzadə, P.Əzizbəyova, İ.Hüseynov, T.Vəliyev, M.Sadıqzadə, Ş.Sadıxov, Ə.Şakirzadə, F.Yusibov, A.Ağayev, V.Nəsirov, Q.Mustafayev, T.Eristova, Ə.Əsədov, F.Əhmədov, S.Əfəndiyev, V.Titarenko, İ.Səmədov və digər müəlliflər bir sıra əsərlər yazıblar (5, 17, 19, 33 və s.).

F.Qasımzadə 1962-ci ildə çap olunmuş “SSRİ-nin qardaş socialist millətlərinin böyük ailəsi” kitabında marksizm-leninizm klassiklərinin müddələrinə əsaslanaraq 60-cı illərin əvvələrində SSRİ-də mövcud olmuş milli münasibətləri ümumi şəkildə işıqlandırmağa çalışıb. Müəllif əsas diqqəti SSRİ-də vahid ünsiyyət dili, rus dili olan çoxmillətli xalqın yaranması ideyasının təbliğinə verib. Lakin kitabda millətlərarası münasibətlərin obyektiv inkişafında subyektiv amillərin mənfi roluna, bu proseslərin süni şəkildə sürətləndirilməsinə və xalqların zorla assimlyasiya edilməsinə münasibət bildirilməyib. Halbuki bu məsələlər o zamanlar burjua tarixşünaslığında ciddi tənqid olunurdu.

M.Vəliyevin 1984-cü ildə nəşr olunmuş “Zaqafqaziya respublikalarının əməkdaşlığı” kitabı giriş və dörd fəsildən ibarətdir. Müəllif kitabın giriş hissəsində qeyd edir ki, bu kitabça təbiət elmləri və ictimai elmlər sahəsində Zaqafqaziya alimlərinin apardıqları tədqiqat işlərindən, respublikalararası ədəbi əlaqələrdən, ayrı-ayrı alimlər arasında yaranmış dostluq əlaqələrindən bəhs edir.

Kitabın “İctimai elmlər sahəsində Zaqafqaziya respublikalarının əməkdaşlığı” adlanan ikinci fəslində qeyd olunur ki, Zaqafqaziya xalqları Azərbaycanın Rusiyanın tərkibinə daxil olmasının 150 illiyini bayram etdilər. 1964-cü ilin aprelində bu münasibətlə Bakı, Yerevan və Tbilisidə Zaqafqaziya elmi idarələrinin sessiyaları oldu. Respublikalarda keçirilən bu elmi sessiyalarda Zaqafqaziyanın Rusiyanın tərkibinə daxil olmasını bu regionun həyatında böyük rol oynadığı, onun mütərəqqi əhəmiyyəti geniş qeyd edildi.

Kitabda qeyd olunan faktlara tənqidi yanaşdıqda məlum olur ki, bu dövrdə ictimai elmlər sahəsində Zaqafqaziya respublikalarının əməkdaşlığı

tarixi hadisələrin obyektiv tədqiqinə deyil, əksinə tarixin saxtalaşdırılmasına xidmət etmişdir. Fikrimizcə “Zaqafqaziyanın Rusiyaya birləşməsinin mütərəqqi əhəmiyyəti” adlı mövzu, Azərbaycanın Rusiyanın tərkibinə daxil olmasının 150 illiyinin bayram edilməsi kimi hadisələr Azərbaycanın 1813 və 1828-ci illərdə çar Rusiyası və 27 aprel 1920-ci ildə XI qırmızı bölgəvik ordusu tərəfində işğalını pərdələmək məqsədilə edilmişdi. Buna görə də, hətta bu mövzuların “Azərbaycanın Rusiyanın tərkibinə daxil edilməsi”, “Zaqafqaziyanın Rusiyaya birləşdirilməsi” kimi yazılmasına belə Moskvadan icazə verilməmişdir.

Azərbaycanın 1960-cı illər dövrünün tarixşünaslığının təhlili göstərir ki, bu dövr də sovet tarixçiləri tərəfindən hakim kommunist partiyasının diqtəsi ilə, onun siyasətinə uyğun, birtərəfli şəkildə tədqiq olunub. Bu dövrdə Zaqafqaziya respublikaları elmi idarələrinin ictimaiyyətsünaslarının Elmi Əlaqələndirmə Şurasının yaradılması digər ictimai elmlərlə yanaşı, tarix elmi sahəsində də tədqiqatların daha çox saxtalaşdırılmasına xidmət etmişdir. Tarixi tədqiqatlara bu cür subyektiv yanaşma sonrakı illərdə öz mənfi təsirini göstərmişdi. Məhz bu səbəbdən sovet dövrü tarixinin digər illəri kimi 1960-cı illər tarixşünaslığının da yenidən, obyektiv şəkildə tədqiqi aktual olaraq qalır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan qızlarının IV qurultayı. Bakı: Azərənəşr, 1965, 135 s.
2. Azərbaycan komsomolu. Tarixi oçerklər. Bakı: Gənclik, 1968, 479 s.
3. Azərbaycan komsomolunun şanlı yolu (Tövsiyə ədəb. göstəricisi) Bakı: M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanası, 1968, 56 s.
4. Əlimirzəyev X.O. Azərbaycan kommunizm quruculuğu yollarında. Bakı: Azərənəşr, 1967, 234 s.
5. Qasımzadə F. SSRİ-nin qardaş sosialist millətlərinin böyük ailəsi. Bakı: Uşaqgənənəşr, 1962, 188 s.
6. Qəhrəman pionerlər (IV -VI şagirdləri üçün yaddaş). Bakı: Gənclik, 1961, 76 s.
7. Qəndilov S.T. Partiyanın gücü onun birliyindədir. Bakı: Azərənəşr, 1964, 44 s.
8. Qəndilov S.T. Azərbaycanda partiya quruculuğu məsələləri. Bakı: Azərənəşr, 1971, 292 s.
9. Məmmədov İ. Qəhrəmanlıq tarixindən səhifələr. Bakı: Gənclik, 1968, 56 s.
10. Məmmədov T.K. Elmi-texniki tərəqqi və fəhlələrin hərtərəfli inkişafında onun rolu (Azərbaycan SSR materialları üzrə) Bakı: Elm, 1970, 79 s.
11. Mustafayeva Z.V. Azərbaycanda müdafiə olunmuş dissertasiyaların biblioqrafiyası (1920-1975). 1- ci h., humanitar elmlər. Bakı, 1981, 402s.
12. Rəhimov K.N. Sovet demokratiyasının Lenin prinsiplərinin tənənəsi. Bakı, 1967, 76 s.
13. Ruban N.V. Sovet sosialist cəmiyyəti. Bakı: Azərənəşr, 1966, 58 s.
14. Rüstəmov M.A. Sovet cəmiyyətinin inkişafında ziyalılardan rol. Bakı: Azərənəşr, 1959, 68 s.
15. Rüstəmov M.A. Azərbaycan sovet ziyalılarının formalaşması və inkişafı. Bakı: Azərbaycan SSR EA, 1963, 187 s.
16. Rüstəmov M.A. Ölkəmizdə fəhlə sinfinin mədəni-texniki səviyyəsinin artması qanunauyğunluqları. Bakı, Azərbaycan SSR EA, 1966, 326 s.
17. Şakirzadə Ə. Xalqlar dostluğu və SSRİ-də kommunizm quruculuğu. Bakı, 1968, 68 s.
18. Yolçuyev S.Q. Kommunizm quruculuğu mərhələsində kənd əhalisinin mədəni-texniki səviyyəsinin yüksəlməsi qanunauyğunluqları. Bakı, 1969. 58s.
19. Zülfüqarlı M.P. Azərbaycan tarixi: II Respublika dövrünün tarixşünaslığı: 1920-1991-ci illər: monoqrafiya. Bakı: Çəşoğlu, 2001, 312 s.
20. Гусейнов И.А. Развитие гуманитарных наук в Азербайджане за годы Советской

- власти. В кн.: Развитие наук в советском Азербайджане. Баку, 1967, с. 5-16
21. Гусейнов К.А. Профсоюзы Азербайджана в борьбе за построение коммунизма. Баку: Азернешр, 1960, 118 с.
 22. Гусейнов К.А. Профсоюзы-активные участники всенародного контроля. М.: Профиздат, 1965, 93 с.
 23. Гусейнов К.А. Очерки истории профдвижения в Азербайджане. Баку: Азернешр, 1966, 487 с.
 24. Из истории советской интеллигенции. Сборник статей. М.: Мысль, 1966, 223 с.
 25. Историография социалистического и коммунистического строительства в СССР. Сборник статей по материалам сессии научного Совета. М.: АН СССР, 1962, 276 с.
 26. История и историки. Историографический ежегодник. М.: Наука, 1973, 411 с.
 27. Лутченко А.И. Советская интеллигенция: (Формирование кадров советской интеллигенции) 1917-1961 гг. М.: Знание, 1962, 32 с.
 28. Муслимов Ш. Буржуазная историография о проблеме народонаселения. Труды Всесоюз. межвуз. науч. конф. Москва, 1972, с.54-61
 29. Николаев К.М. Рост рабочего ядра Компартии Азербайджана (1959-1970 гг.) Баку: Азернешр, 1974, 106 с.
 30. Очерки по историографии советского общества. М.: МГУ, 1967, 320 с.
 31. Попов Т.Т., Суботин Д.Т. К истории советских общественных организаций. Сборник архивных документов. М.: Высшая школа, 1970, 440 с.
 32. Рабочий класс СССР (1951-1965). М.: Наука, 1969, 559 с.
 33. Садыхов Ш.А. Сотрудничество братских закавказских народов в строительстве коммунизма. Баку, 1965, 124с.
 34. Сахаров А.М. Изучение отечественной истории за 50 лет Советской власти. М.: Знание, 1968, 45 с.
 35. Сенявский С.Л. Рост численности рабочего класса СССР (1951 -1965). М.: Наука 1966, 176 с.
 36. Сенявский С.Л. Социальная структура советского общества в условиях развитого социализма (1961-1980 гг.) М.: Мысль, 1982, 351 с.
 37. Советская историческая наука от XX к XXII съезду КПСС. Сборник статей. М.: АН СССР, 1962, 627 с.

ИСТОРИОГРАФИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА (60-ГОДЫ XX ВЕКА)

М.П.ЗУЛЬФУГАРЛЫ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена историографии общественно-политической истории Азербайджана 60 годов XX века. В статье дан научный анализ книгам и статьям советских ученых, посвященных вопросам коммунистической партии, профсоюзных организации, комсомола, рабочий и крестьянский класс, интеллигенции, межнациональных отношений. Анализируя историографию общественно-политической истории Азербайджана 60 годов XX века автор пришел к выводу о том, что этот период исследован советскими историками по директивам коммунистической партии, односторонне. Поэтому указанный период должен исследован объективно.

Ключевые слова: история Азербайджана, историография, советские историки, фальсификация истории

SOCIAL-POLITICAL PROBLEMS OF AZERBAIJAN IN HISTORICAL RESEARCHES

M.P.ZULFUGARLI

SUMMARY

The article is dedicated to the historiography of the socio-political history of Azerbaijan in 60s of the XX century. The article studies the books and articles written by Soviet historians on communist party, «komsomol», worker, rural class, intelligentsia, relationship among nations etc. By analyzing the historiography of Azerbaijan during the 1960's the author concludes that this period was studied by the Soviet historians unilaterally as dictated by the government party. Thus, this period needs to be studied objectively.

Key words: History of Azerbaijan, historiography, Soviet historians, falsification of history